

А.Й. Гордєєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

С.Й. Кулик

гімназія м. Нововолинськ

Формування англомовної лексичної компетентності молодших школярів з використанням карт пам'яті

У статті розглядаються можливості використання карт пам'яті для навчання молодших школярів англомовної лексики. Описано основні правила створення карт пам'яті, наведено приклади їх використання на кожному з етапів формування лексичної компетентності учнів початкової загальноосвітньої школи. Визначено додаткові можливості застосування карт пам'яті на уроках англійської мови.

Ключові слова: карта пам'яті, молодші школярі, лексична компетентність, лексичні одиниці.

Гордєєва А.И., Кулик С.И. Формирование англоязычной лексической компетентности младших школьников с использованием карт памяти

В статье рассматриваются возможности использования карт памяти с целью обучения младших школьников англоязычной лексике. Описаны основные правила создания карт памяти, приведены примеры их использования на каждом этапе формирования лексической компетентности у учащихся начальной общеобразовательной школы. Определены дополнительные возможности применения карт памяти на уроках английского языка.

Ключевые слова: карта памяти, младшие школьники, лексическая компетентность, лексические единицы.

Gordyeyeva A., Kulyk S. Formation of English Lexical Competence of Junior Students using Mind Maps

This article describes mind maps that can be used with the purpose to teach junior students English vocabulary. The rules of mind mapping have been described and the examples of mind maps for each stage of the formation of primary school learners' lexical competence have been given. The additional ways of mind maps application at English lessons have been determined.

Keywords: mind maps, junior students, lexical competence, lexical units.

Методика навчання іншомовної лексики завжди привертала увагу науковців, організаторів навчального процесу як завдяки важливій ролі, яку відіграє наявність достатнього словникового запасу для розвитку мовленнєвих умінь, так і через трудомісткість самого процесу оволодіння словником. Ще актуальнішим це питання є для вчителів, які працюють з представниками молодшого шкільного віку. Навчання лексики дітей 6-9 років передбачає використання ефективних шляхів опанування іншомовного матеріалу з урахуванням насамперед їхніх вікових особливостей. Оскільки однією із сучасних тенденцій формування іншомовної комунікативної

компетентності в учнів початкової школи є необхідність використання у вітчизняній методиці навчання іноземної мови і культури ефективних методів навчання молодших школярів [4: 48], їх пошук постійно триває і, як результат, з'являються нові шляхи вдосконалення процесу навчання іншомовного спілкування. У цій статті ми пропонуємо розглянути можливості оптимізації процесу формування іншомовної лексичної компетентності молодших школярів за допомогою методу мейнд мепінгу. Необхідно зазначити, що поняття «мейнд мепінг» походить від англійського виразу *mind maps*, який, у свою чергу, має декілька варіантів перекладу українською: інтелектуальні карти, ментальні карти, схеми мислення, карти розуму, карти уявлень, діаграми зв'язків, карти знань, карти пам'яті, асоціативні карти. Вважаємо, що для дітей 6-9 років найрозумілішим буде поняття «карта пам'яті» (КП), що означатиме для них карту/схему з малюнками і словами, яку можна використати в готовому вигляді або створити самостійно для кращого запам'ятовування англійських слів. Метою цієї статті є з'ясувати можливості використання КП для формування лексичної компетентності молодших школярів. Це передбачає виконання таких завдань: уточнити поняття КП, пригадати особливості етапів формування навичок володіння лексичним матеріалом і розглянути приклади КП на кожному з цих етапів; перевірити можливість використання КП для контролю володіння новою лексикою.

Лексика в системі мовних засобів є найважливішим компонентом мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письма. Це визначає її важливе місце на кожному уроці іноземної мови. Завданням учителя є забезпечити засвоєння школярами визначеного програмою лексичного мінімуму і тривалого закріплення в пам'яті учнів активного словникового запасу на всіх етапах навчання. Основними етапами формування навичок володіння лексичним матеріалом є наступні: 1) ознайомлення з новими лексичними одиницями (ЛО); 2) автоматизація дій учнів з новими ЛО [1: 66-67]. Ці етапи мають деяку специфіку стосовно оволодіння активним або пасивним словником. У рамках цього дослідження ми розглядаємо формування в учнів початкової школи навичок володіння **активним** лексичним матеріалом.

Етап ознайомлення з новими ЛО відіграє важливу роль у формуванні лексичної навички. Від ефективності та цілеспрямованості цього етапу залежить уся подальша робота над лексикою. Ознайомлення з новою ЛО

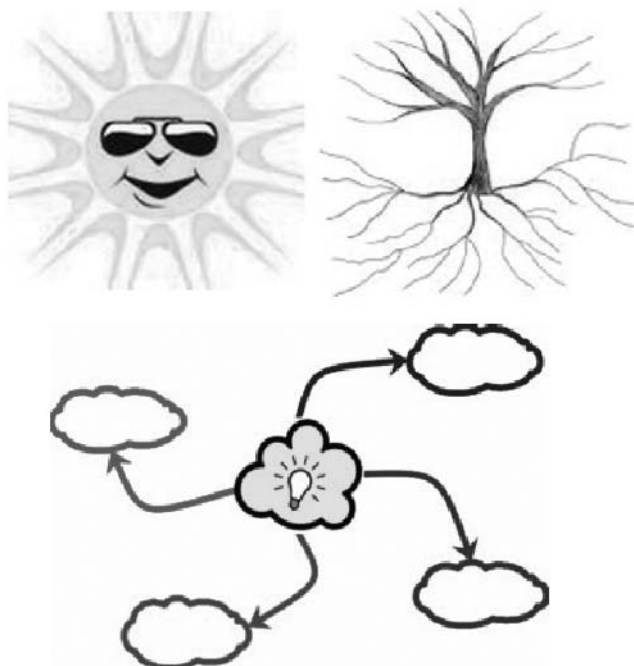
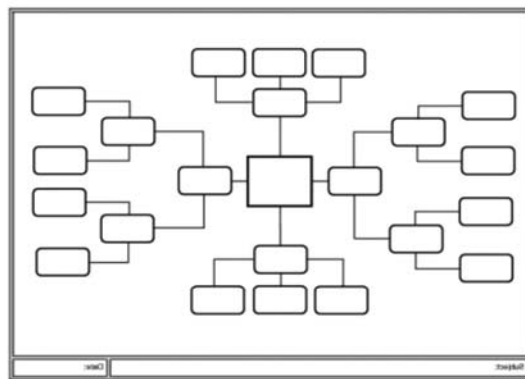
включає роботу над формою, значенням і вживанням слова. Як правило, спочатку має місце первинне звукове пред'явлення слова та його відтворення. Після цього відбувається вторинне пред'явлення слова та його семантизація. Демонстрація графічної форми ЛО і запис слова завершують перший етап навчання лексики, на якому першочерговим завданням учителя є обрати найбільш ефективний спосіб презентації нових ЛО відповідно до ступеня навчання, рівня знань учнів. Різноманітність способів семантизації ЛО дозволяє знайти той, що відповідає меті й завданням конкретного уроку, а також можливостям учителя.

На етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО має місце тренування учнів у вживанні лексики в ситуаціях, наближених до природних умов спілкування. Вчителю необхідно забезпечити активізацію мисленнєвої діяльності школярів, розвивати їх мовну реакцію, ознайомити дітей зі сполучуваністю слів. Етап автоматизації дій учнів з новими ЛО здійснюється як на рівні слів, слівосполучення, фрази/речення, що передбачає імітацію, підстановку, завершення, розширення зразків мовлення (ЗМ), відповіді на запитання або самостійне вживання ЛО, так і на рівні понадфразової єдності, що означає об'єднання ЗМ у монологічну/діалогічну єдність.

Для того щоб з'ясувати, чи можливо використати КП з метою презентації нових ЛО на першому етапі навчання лексики або автоматизації дій учнів з ними на другому, варто уточнити поняття "карта пам'яті".

У сучасному світі з його величезними обсягами інформації використання КП у навчанні школярів може привести до позитивних результатів, оскільки, використовуючи готові карти або створюючи власні, учні вчаться вибирати, структурувати, запам'ятовувати ключову інформацію, з тим щоб далі використовувати її за необхідності. КП допомагають розвивати креативне і творче мислення, пам'ять та увагу школярів, а також роблять процес навчання цікавим, захоплюючим і продуктивним [3-6]. **КП** — це *схема/малюнок*, у центрі якої розміщують ключове поняття, що має викликати асоціації/ідеї у того, хто **створює** карту. Такі ідеї записуються навколо ключового слова, яке може бути розміщене в геометричній фігурі, якщо це схема, або, наприклад, на стовбурі дерева, у сонці чи хмарці, якщо це малюнок. Від центральної геометричної фігури відходять стрілки до інших геометричних фігур, від стовбура відростають гілки дерева, від сонця відходять промені, з центральною хмаркою з'єднані менші хмаринки (див. мал. 1) [7-9].

У якому б вигляді не була представлена карта пам'яті, важливо одне — з центральною ідеєю пов'язані асоціації, які з'явилися в її автора у зв'язку з цією основною ідеєю. Якість та ефективність КП можна покращувати за допомогою кольору, малюнків, символів та аббревіатур, що дозволяє підвищити її привабливість, оригінальність та ефективність. А це, у свою чергу, дозволяє розкривати творчий потенціал, систематизувати і краще запам'ятовувати інформацію, що міститься на карті.

Малюнок 1. Зразки оформлення карт пам'яті

Варто зазначити, що для представників молодшого шкільного віку найкраще пропонувати КП у вигляді малюнка, який відповідає їхнім віковим інтересам. Крім того, на початковому етапі вивчення іноземної мови КП краще пропонувати в готовому вигляді. Тоді йдеться не про створення карти, а про **ознайомлення** з тим, що на ній зображено, з певною метою. Пізніше діти починають малювати карту самостійно. В результаті з'являються дивовижні витвори, кожен з яких є унікальним, що не заперечує дотримання визначених у методиці правил створення КП [3-6], а саме:

- 1) використання аркуша паперу формату А4, який розташовується горизонтально для зручнішого читання КП у майбутньому;
- 2) чітка, але довільна організації простору, щоб не залишалося порожнього місця, а лінії/гілки/промені не розміщувалися дуже щільно/не змішувалися з сусідніми;
- 3) використання малюнків і/або символів для позначення асоціацій, що виникають у зв'язку із ключовим поняттям;

- 4) запис друкованими літерами ясно й чітко при використанні слів/виразів для втілення ідей/асоціацій;
- 5) варіювання розміру літер і товщини ліній залежно від ступеня важливості кожного нового ключового слова;
- 6) написання/зображення в кінці кожної лінії/гілки/променя тільки одного нового ключового слова/малюнка;
- 7) використання різних кольорів(олівців/маркерів) для основних відгалужень, що допомагає цілісному і структурованому сприйняттю карти.

Необхідно зауважити, що дітям 6-7 років, які майже не вивчають правил, основні положення створення КП не повідомляються. Учні, як правило, спочатку бачать готові КП, мають уявлення про розташування елементів малюнка. Коли вони починають створювати карту самостійно (у віці 8-9 років), процес їхньої творчості не варто обмежувати. Адже КП на початковому етапі навчання є простою, на якій від ключового слова відходить лише декілька ліній з малюнками наприкінці, які зазвичай діти успішно розміщують на аркуші. Пізніше КП ускладнюється, насамперед кількістю ЛО. Тоді з'являється необхідність розташовувати їх відповідно до певних критеріїв, завдяки яким слова представляються групами і знаходяться в різних місцях на карті у вигляді відгалужень від центрального слова. Учитель може коментувати готову карту кожного окремого учня і, таким чином, розповідати решті школярів про особливості її створення.

Окресливши правила створення КП, а також визначивши особливості навчання лексичного матеріалу, представимо можливості застосування цих карт на основних етапах формування лексичної навички (див. табл. 1).

Прокоментуємо таблицю.

КП можна використовувати на *етапі ознайомлення* з новими ЛО під час їх **семантизації**. У молодших класах, коли тільки починається нагромадження активного

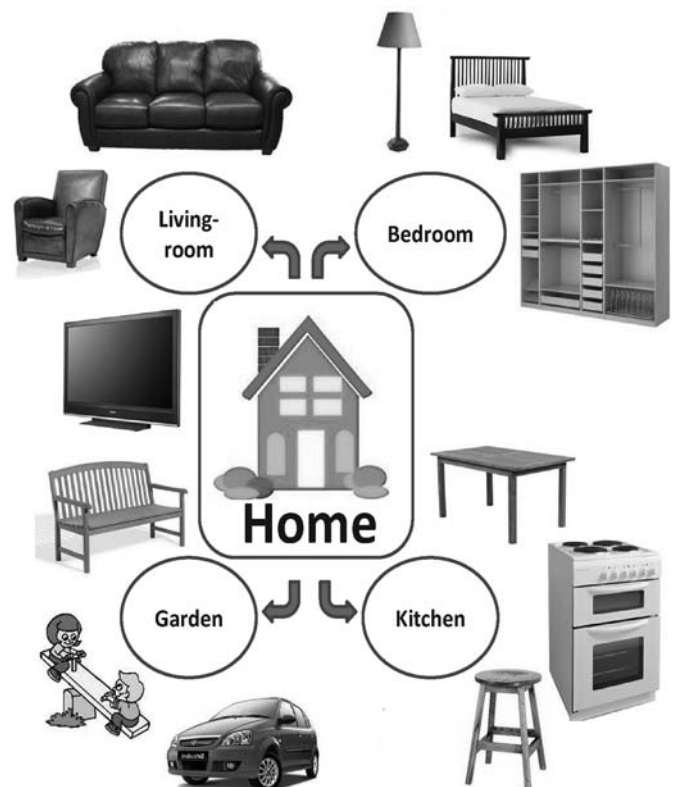
Таблиця 1

Зміст етапів навчання лексики з використанням карт пам'яті

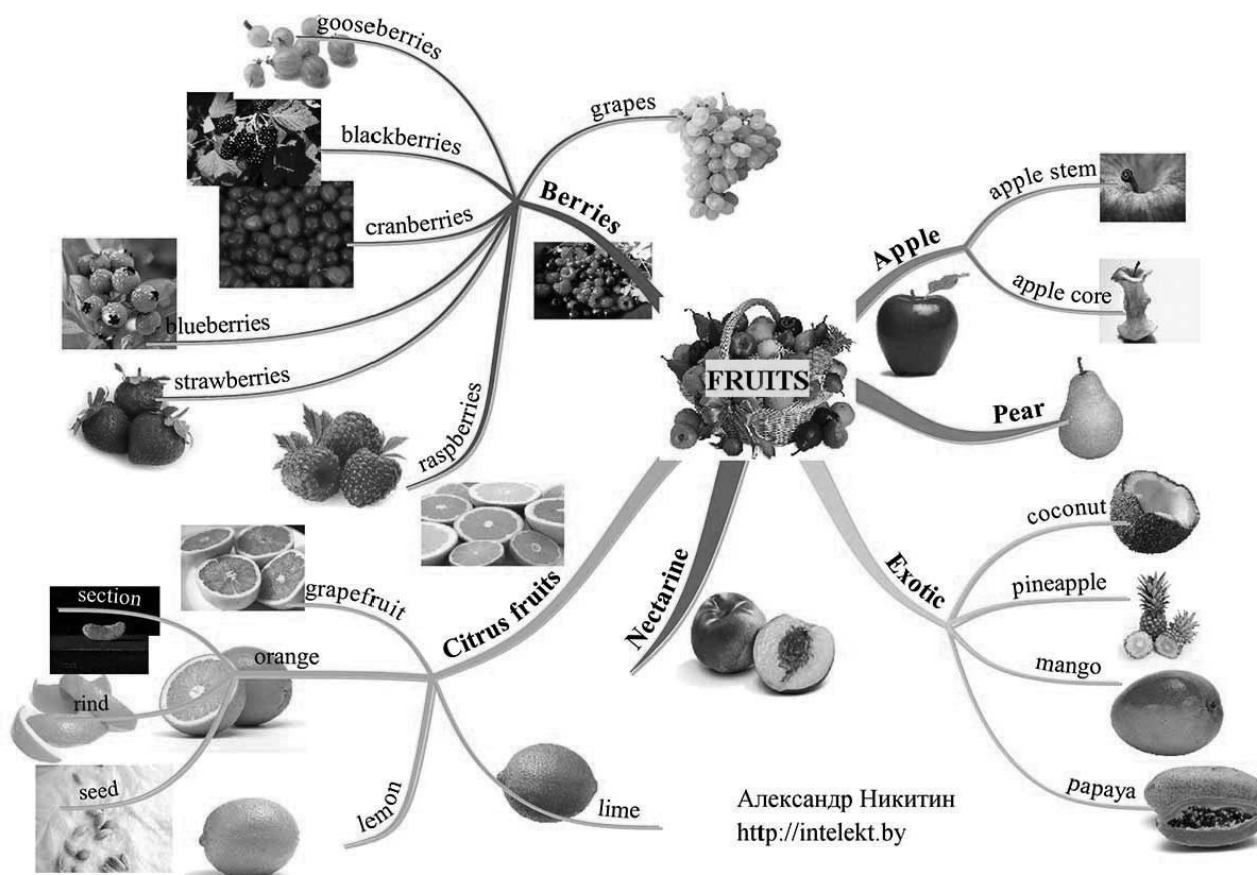
Етапи формування навичок володіння активним лексичним мінімумом	Дії учителя/учнів з картами пам'яті
1) семантизація нових ЛО	пред'явлення готової КП із зображенням нових ЛО у вигляді малюнків з метою їх презентації або перевірки розуміння їх значення; пред'явлення готової КП із зображенням нових ЛО у вигляді малюнків і графічних образів з метою демонстрації їх графічної форми
2) автоматизація дій учнів з новими ЛО	створення КП шляхом вибору деяких із запропонованих малюнків/графічних образів для заповнення пропусків; створення КП шляхом її доповнення власними малюнками/графічними образами

словника, а учні ще недостатньо володіють усним мовленням, читанням, вимовою, графікою англійської мови, ознайомлення зі словами у процесі бесіди та слухання зв'язного мовлення дається важко. Слова краще повідомляти в окремих фразах, і тільки після відпрацювання ЛО, які наповнюють моделі, стає можливим використати їх в усному чи писемному мовленні. У процесі семантизації нових ЛО перевага віддається прийомам розкриття значення слів, у яких основна роль належить учителю. Він повинен вибрати такі прийоми, які викличуть у свідомості учня потрібне поняття, і для цього може використати наочність. Остання буває предметною, образотворчою, звуковою або контекстуальною. КП у вигляді схеми із зображенням різних малюнків, які позначають нові ЛО, може стати прикладом образотворчої наочності. Отже вказаний спосіб семантизації нових ЛО, що може бути використаним для навчання дітей 6-7 років, які лише починають писати і читати іноземною мовою, цілком задовольняє учителя. Представимо КП, яку можна використати для ознайомлення молодших школярів з новими ЛО, наприклад, з теми «Мій дім» (див. мал. 2).

На великому екрані/дошці школярі бачать зображення КП. Демонстрація карти, як правило, не потребує особливих витрат часу на семантизацію лексики. Вчитель показує малюнок і вимовляє слово англійською мовою, яке учні повторюють хором або індивідуально за необхідності. Використовуючи ту ж саму КП, діти кажуть, що зображено на малюнку, на який вказує

Малюнок 2. Карта пам'яті для ознайомлення з новими лексичними одиницями з теми «Мій дім»

Малюнок 3. Карта пам'яті для демонстрації нових лексичних одиниць з теми "Фрукти"

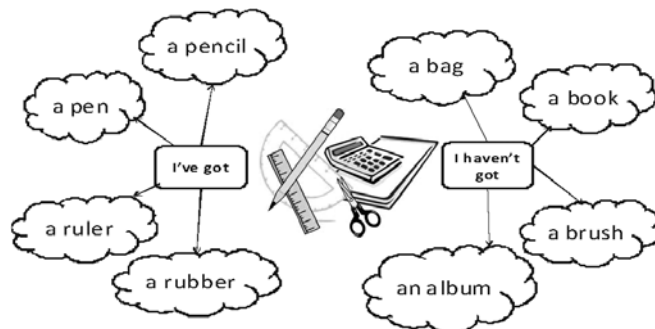
учитель. Правильні відповіді будуть свідчити про розуміння значення слова. Таким чином учитель застосовує карту для перевірки розуміння значення ЛО.

КП стане у пригоді для демонстрації графічної форми ЛО. Тоді спочатку вчитель використовує малюнки на карті й ознайомлює дітей з новими ЛО, а потім відпрацьовує графічний образ семантизованої лексики, вказуючи на написані біля малюнків англійські слова. Отже, за допомогою КП учитель має можливість демонструвати графічну форму ЛО, а учні мають змогу записати нові слова у словнику, зошиті, використовуючи традиційний лінійний запис або просторовий, перемальовуючи карту (див. мал. 3 [8]).

Запис нових ЛО у вигляді КП, безумовно, має переваги. Групування слів за значенням, виділення ключових слів іншим кольором, позначення гілок/променів лініями різної товщини для підкреслення важливості ЛО, розташування малюнків/графічних образів у логічному порядку відповідно до взаємозв'язку між ними – все це дає змогу структурувати лексику і сприяє її кращому запам'ятовуванню, допомагає підвищити рівень мотивації до вивчення ІМ.

КП можна використовувати на етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО під час імітації, завершення, розширення ЗМ. Мета цього етапу роботи полягає у встановленні морфологічних і синтаксичних зв'язків слова. У цей період учні вчаться поєднувати слово з іншими словами та уживати його в правильній формі. Роботу

слід організувати таким чином, щоб дати можливість кожному учневі вживати слово кілька разів у певних ситуаціях. Найзручнішою в цьому відношенні є вправа, що базується на використанні зразка. Зразком можна зробити певне конкретне речення або ж групу речень, коли є змога замінити будь-який компонент, крім нової лексичної одиниці. Ми пропонуємо ЗМ вважати КП (див. мал. 4), де зображено знайомі учням граматичні структури, які можна варіювати і завершувати речення обраними ЛО.

Малюнок 4. Карта пам'яті для автоматизації дій з новими лексичними одиницями з теми "Шкільне приладдя"

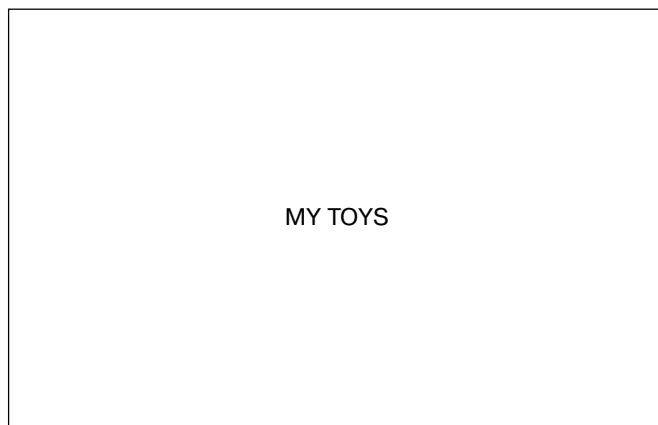
У процесі засвоєння ЛО з теми «Шкільне приладдя» вчитель розповідає, які речі мають/не мають, наприклад, школярі з англійської країни. Потім він просить дітей подивитися на КП і сказати, які речі вони мають/не мають. Клас виконує умовно-комунікативну вправу,

коли кожен учень має змогу з опорою на КП, на якій представлені вивчені раніше граматичні структури, самостійно вибирати і вживати нову лексику.

На етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО *формування* лексичних навичок завершується і цим самим створюються всі умови для початку їх функціонування у мовленні. *Розвиток* лексичних навичок говоріння і письма, де використовується засвоєний активний лексичний мінімум, має відбуватися під час уведення молодших школярів у процес усного чи письмового іншомовного спілкування. Вбачаємо можливість використання КП і на цій завершальній стадії формування лексичної компетентності.

Включення учнів у іншомовне спілкування має бути вмотивованим. Учитель шукає можливості створення ситуативних умов, які викличуть у дітей потребу висловитися. Функціонування активної лексичної навички у мовленні означає вміння учнів вживати вивчені ЛО при усному (монологічному/діалогічному) або письмовому спілкуванні, підготовкою до якого може бути складання КП. Щоб знати, про що говорити або писати, необхідно генерувати ідеї і вилучити з пам'яті необхідні іншомовні слова/структури для втілення цих ідей. Це може бути зроблено під час створення КП колективно, коли її складають усі учні під керівництвом учителя, який записує ідеї, що виникли у зв'язку з ключовими поняттями, представленими на дошці. Це може бути зроблено індивідуально кожним учнем або в парах/групах. Учитель бере до уваги рівень комунікативної підготовки класу, а також досвід роботи учнів з КП. Після генерування і запису ідей, які розташовуються навколо ключового слова/теми, діти використовують КП із зображеними необхідними ЛО у формі ілюстрацій чи графічно для вираження власних думок усно чи письмово. Наведемо приклад.

Учитель роздає учням незакінчені КП, на яких у центрі написано ключове слово (див. мал. 5) і просить вирішити, в якому вигляді (дерева, сонця, хмар, геометричних фігур) кожен бажає створити свою карту.

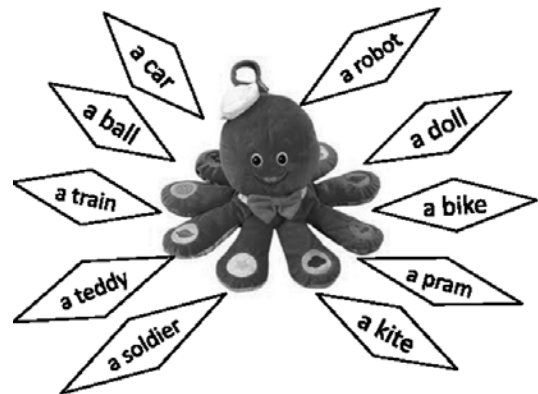
Малюнок 5. Карта пам'яті для розвитку лексичних навичок говоріння/письма

Прийнявши рішення, діти оформляють центральну частину КП і креслять відповідні відгалуження. Далі вони продовжують створювати карту, довільно роз-

містивши на ній малюнки/графічні образи, які спадають учням на думку у зв'язку з ключовим словом. За необхідності вчитель надає індивідуальну допомогу будь-якому школяреві. Якщо досвід роботи учнів з КП невеликий, створюється колективна карта під керівництвом учителя. Діти пропонують вивчені раніше ЛО (іноді також граматичні структури), які виникли у них в пам'яті у зв'язку зі словом "toys", а вчитель записує їх на дошці, малюючи КП. Завершиться робота усним повідомленням або письмовою роботою, коли кожен з учнів, використовуючи КП, зможе розповісти/написати про свої іграшки.

Варто зазначити, що наприкінці етапу автоматизації дій учнів з новими ЛО, як правило, виникає потреба перевірки готовності дітей до включення в іншомовне спілкування, а отже, необхідність *контролю* рівня засвоєння ЛО. Можна писати з учнями диктанти-переклади, можна запропонувати їм відповідні тестові завдання тощо. Ми робимо спробу використати неординарний спосіб контролю, запропонувавши заповнити КП словами/малюнками. Можливі два варіанти.

Варіант 1. Учитель пропонує учням КП з назвами іграшок, написаними англійською мовою (див. мал. 6).

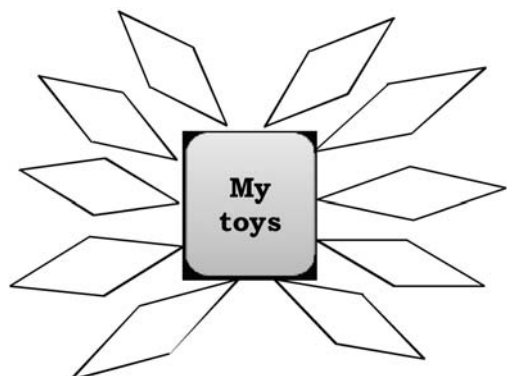
Малюнок 6. Карта пам'яті для контролю рівня засвоєння лексичних одиниць з теми "Іграшки"

Учитель також пропонує школярам малюнок, на якому зображені різні іграшки (див. мал. 7). Завданням є розташувати кожен малюнок відповідно до його графічного образу, який знаходиться у геометричній фігурі на КП 5.

Малюнок 7. Зображення іграшок для заповнення карти пам'яті

Варіант 2. Учитель просить дітей записати назви іграшок, які вони мають/хотіли б мати, англійською мовою всередині кожної геометричної фігури на карті пам'яті (див. мал. 8).

Малюнок 8. Карта пам'яті для контролю рівня засвоєння графічних образів лексичних одиниць з теми "Іграшки"

В якості опори учні використовують малюнок із зображенням іграшок (див. мал. 7).

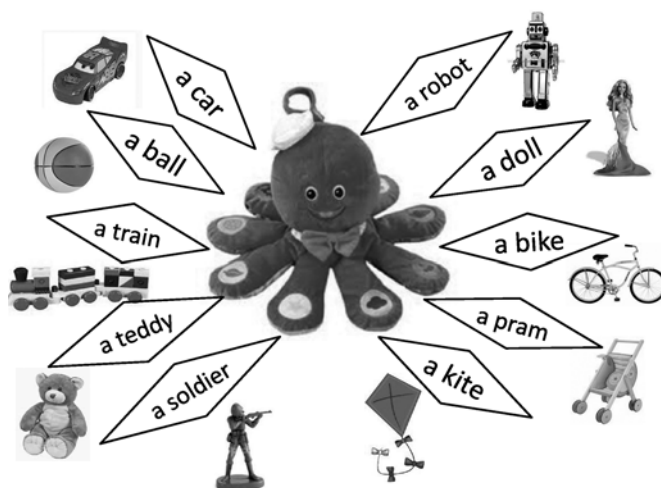
Перевірити роботу учнів можна різними способами. Контроль здійснює учитель, який, перевіряючи карти дітей, може визначити:

- а) чи здатні школярі співвіднести графічний образ лексичної одиниці з її значенням, представленим у вигляді малюнка (варіант 1);
- б) чи здатні школярі, використовуючи малюнки, представити графічні образи вивчених лексичних одиниць (варіант 2).

Діти можуть здійснити самоперевірку КП, використавши запропоновану вчителем карту з правильними відповідями (див. мал. 9).

Отже, нами розглянуто основні етапи формування лексичної навички і запропоновано КП, які можна використати на кожному з них. Вказано, що на етапі семантизації нових ЛО варто використовувати готові КП. На етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО необхідне самостійне створення КП, але з використанням опору. Крім того, зроблено спробу описати застосування КП для контролю/самоконтролю володіння лексичним матеріалом.

Успіх учнів у вивченні іноземної мови та їхнє ставлення до предмета залежать від рівня мотивації, підвищувати який є головним завданням учителя. Карти пам'яті стимулюють учнів до оволодіння лексичним матеріалом, оскільки останній можна представляти у незвичайному вигляді, без будь-яких обмежень оформлення, що викликає неабиякий інтерес у дітей 6-9 років. Крім того, КП сприяють кращому запам'ятовуванню

Малюнок 9. Карта пам'яті для самоконтролю рівня засвоєння лексичних одиниць з теми "Іграшки"

лексики, яка систематизована й логічно оформлена на аркуші паперу. Варто зазначити, що запропоновані нами приклади використання КП є спробою допомогти вчителям розкрити власні творчі здібності та викликати в них інтерес до експериментів з КП, і тим самим змусити оптимізувати процес оволодіння іншомовним лексичним матеріалом на уроках англійської мови в початковій школі. У перспективі плануємо розглянути можливість використання КП для організації самостійної роботи молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах у структурно-логічних схемах і таблицях: навчальний посібник / укладачі С.Ю. Ніколаєва та ін. – К. : Ленвіт, 2004. – 208 с.
2. Ніколаєва С.Ю. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетентності в учнів початкової школи / Софія Юріївна Ніколаєва // Іноземні мови. – 2012. – № 1. – С. 42-51.
3. Beyer M. BrainLand: Mind Mapping in Aktion, 2. Auflage. – Paderborn: Junfermann. – 1994. – 151 s.
4. Buzan T. The Mind Map Book. – London: BBC World Wide Ltd. – 1993, 148 s.
5. Eipper M. Sehen, Erkennen, Wissen: Arbeitstechniken rund um Mind Mapping. – Renningen-Malmsheim: Expert-Verlag, 1998. – 118 s.
6. Sventesson I. Mind Mapping und Gedächtnistraining, 2. Auflage. – Bremen: Gabal, 1995. – 109 s.
7. <http://www.mindmap.ru>
8. <http://intelekt.by>
9. <http://www.google.com.ua/imgres>

Отримано 10.03.2013